

SAMENVATTING

De centrale vraag in deze studie is: wat is de verantwoordelijkheid van God voor het kwaad in de wereld? Ik stel deze vraag tegen de achtergrond van de klassieke interpretatie van Genesis 1-4, waar deze hoofdstukken gelezen worden als het verhaal over schepping, zondeval en verlossing. Voordat ik Genesis 1-4 lees, lees ik het boek Job. Door het boek Job wil ik meer inzicht krijgen in de wijze waarop in het Oude Testament zelf over God gesproken wordt in relatie tot het lijden en het kwaad. Hierdoor kan ik enige afstand nemen van de klassieke interpretatie. Deze afstand is nodig, omdat de eerste hoofdstukken van Genesis in de theologie een zeer belangrijke en grote plaats innemen.

Het verhaal in het boek Job wordt in gang gezet door het gesprek in de hemel tussen de Heer en iemand die 'de tegenstander' genoemd wordt. De tegenstander meent dat Job de Heer alleen maar vreest omdat de Heer hem aan alle kanten zegent en beschermt. Jobs godvrezendheid is niet zonder grond. Wanneer de Heer Job alles afneemt, zal Job zich tegen God keren. De tegenstander zet de Heer hier klem door argwaan te zaaien ten aanzien van Jobs godvrezendheid.

De vraag of Job de Heer zonder grond vreest, is aan het einde van de proloog nog niet beantwoord. In het hele boek blijft deze vraag op de achtergrond aanwezig. Daarbij gaat het niet alleen om Job, maar ook om God. Naast het God vaarwel zeggen of God prijzen kiest Job een derde weg: vasthouden aan zijn onberispelijkheid betekent dat hij de confrontatie met God moet aangaan en in opstand moet komen. Zo handelt een rechtvaardige.

Volgens Elifaz en zijn vrienden lijdt Job omdat hij gezondigd heeft. Dit is geen ontkenning van zijn rechtvaardigheid, want God die zelf bij engelen zonde vindt, vindt ze zeker bij de mensen, die zwak zijn. De juiste houding is daarom dat Job berouw toont en zich onderwerpt aan God. God zal hem dan genade betonen. Als hij zich koppig blijft verzetten, gaat hij de weg van de goddelozen. Steeds houden de vrienden Job het lot van de goddelozen als waarschuwing voor.

Voor de vrienden is duidelijk waarom God dit lijden over Job brengt. De hun overgeleverde wijsheid voldoet. Bij Job is in zijn spreken over God veel meer spanning aanwezig. Omdat zijn vrienden voortdurend de schuld bij hem leggen, voelt hij zich genooddaakt zich te verdedigen. Daartoe moet Job zich tot God richten en voor God verschijnen, want er is geen rechter boven God.

De gesprekken tussen Job en zijn vrienden sluiten af met twee redes van Job. In de eerste maakt Job de overgang van de gesprekken met zijn vrienden en zoekt hij een grond zich tot God te richten. Hij grijpt daarbij terug op het woord van God zelf. De wijsheid is voor mensen ontoegankelijk en onvindbaar, maar God heeft de mensen verteld wat wijsheid is: God vrezen en wijken van het kwaad. En Job heeft volgens deze wijsheid geleefd. Daarna houdt Job zijn slotpleidooi.

Het antwoord van God laat op zich wachten. Eerst neemt een jonge man, die uit respect gezwegen heeft, het woord. Hij bereidt met zijn woorden de redes van God voor.

Hierna spreekt de Heer zelf. Hij laat Job zien dat deze niet tegen hem op kan, omdat God veel machtiger en wijzer is dan Job. Hij stelt vragen waarop Job geen antwoord weet en zo maakt hij duidelijk dat Jobs rechtszaak zinloos is. Job komt in wijsheid tekort en kan God niet dwingen tot een rechtszaak, omdat hij te zwak is en geen God. God is sterker en bepaalt wat recht is.

Het past bij de proloog dat God Job overweldigt met zijn macht. Nog altijd moet blijken of Job de Heer inderdaad zonder grond vreest. Daarom kan de Heer Job ook nu niet de ware reden voor zijn lijden vertellen.

Job erkent in zijn antwoorden Gods macht. God kan doen wat hij wil en Job kan hem niet tegenhouden en mist de inzicht om het te begrijpen. Er is gebeurd wat Job verwachtte. God is hem verschenen en heeft hem overweldigd met zijn macht, maar Job heeft met zijn eigen ogen God gezien en dat hadden zijn vrienden niet verwacht. Job voelt zich in het gelijk gesteld. Hij staakt vervolgens zijn strijd.

In de epiloog bevestigt de Heer dat Job juist over hem gesproken heeft en Elifaz en zijn beide vrienden niet. Dit betreft alle woorden van Job, ook zijn opstandige. In de situatie van Job was opstandigheid inderdaad de weg van een rechtvaardige. Hierna geeft de Heer Job alles dubbel terug en hij erkent daarmee dat Job onrecht is gedaan. De vrienden verdedigden Gods rechtvaardigheid. Volgens hen doet God nooit onrecht en is lijden en kwaad altijd het gevolg van menselijke schuld. Hun standpunt lijkt op de traditionele interpretatie van het begin van Genesis, waarin God een volmaakte schepping maakt die vrij is van het kwaad, maar waarin de mens zondigt en zo het kwaad in de wereld brengt. Het kwaad en het lijden is het gevolg van de zondeval en daarmee het gevolg van de zonde van de mens. Deze redenering heeft na Job haar vanzelfsprekendheid verloren.

Wanneer God scheidt, toont hij in de eerste plaats zijn soevereiniteit en macht. Hij legt zijn wil op aan het water en de duisternis, die in vers 2 de aarde beheersen. Hij stelt grenzen en maakt scheiding. Alleen God kan dit. Hij maakt zo een bewoonbare wereld, maar deze wereld kan niet bestaan zonder Gods wijsheid en macht over deze wereld. Duisternis en water van vers 2 krijgen in de wereld een plaats dankzij Gods macht en wijsheid.

Genesis 1 wil geen schepping beschrijven die vrij is van alle kwaad, maar een schepping die Gods soevereiniteit toont en die goed is voor mensen en dieren om in te leven. Daarbij hoort dat alles een plaats krijgt en dat het voedsel tussen mensen en dieren die in hetzelfde gebied wonen verdeeld wordt. God scheidt een wereld waarin vrede en gerechtigheid heerst.

Volgens de klassieke interpretatie spreekt de schepping van de mens naar het beeld van God over de oorspronkelijke rechtvaardigheid en heiligheid van de mens. Hij is deze met de zondeval kwijtgeraakt, maar in Christus is ze weer hersteld. Deze interpretatie is vreemd aan Genesis 1, waarin het niet gaat om het wezen van de mens, maar om zijn plaats in de schepping en om zijn waarde. Een vergelijking met het taalgebruik van het oude Nabije Oosten maakt duidelijk dat de schepping van de mens als beeld van God uit de koningsideologie komt. Het bijzondere in Genesis 1

is dat dit taalgebruik voor alle mensen gebruikt wordt. Daarom kan het in Genesis 9:6 ook gebruikt worden als grond voor het verbod mensen te doden.

De mens mag heersen over de dieren en de aarde in bezit nemen. Hierbij moeten we niet aan een heersen of onderwerpen met geweld denken. Het maakt onderdeel uit van de zegen van God. De aarde ligt klaar om in bezit genomen te worden door de mens. Het is een wereld vol overvloed en vrede.

God noemt zijn schepping goed. 'Goed' betekent hier niet volmaakt, maar betekent dat God tevreden is over zijn werk en dat het is geworden zoals hij heeft bedoeld. Opmerkelijk is dat dit oordeel ontbreekt na de schepping van de mensen. Het oordeel wordt hier opgeschort.

Genesis 2-4 horen bij elkaar. In 5:1 begint een nieuw gedeelte en Genesis 4 heeft een aantal thema's gemeen met Genesis 3. God legt een tuin aan, die doet denken aan een godentuin. Hier plaats hij de mens, die hij gemaakt heeft uit stof van de aarde. Het stof roept de kwetsbaarheid van de mens op.

Een belangrijk thema in Genesis 2-3 is wijsheid. Door de twee bomen worden twee soorten wijsheid tegenover elkaar geplaatst: een wijsheid die hoort bij het gehoorzamen van God en een wijsheid die de mens zichzelf verwerft. Van de boom van de kennis van goed en kwaad mag de mens niet eten.

In Genesis 3 wordt de slang geïntroduceerd als een van de dieren die God gemaakt had. Hij is de sluwste van de dieren. We vinden hier een woordspeling met de naaktheid van de mensen in 2:25. Uit het vervolg wordt duidelijk dat de mens en zijn vrouw zich niet voor hun naaktheid schamen, omdat hun ogen nog niet geopend zijn en ze nog geen kennis hebben. Naaktheid is hier geen teken van onschuld, maar eerder van gebrek aan kennis, net als kinderen nog geen kennis van goed en kwaad hebben om de goede keuzes te maken. Voor het goede zijn de mens en zijn vrouw aangewezen op vertrouwen op God. Ze zijn zelf niet in staat het goede te kiezen en het kwade te verwerpen. Als het om wijsheid gaat, kunnen ze niet tegen de slang op. De slang ondergraaft het vertrouwen in God.

De straf die God geeft is beperkt en richt zich op iets dat hoort bij de mens en zijn vrouw. Bij de bestraffing is ook sprake van genade. De slang zal het onderspit delven, maar er zal ook vijandschap zijn. Het leven van de mens en zijn vrouw zal gekenmerkt worden door moeite.

In Genesis 4 is Kaïn de mens die het land bewerkt. God neemt het offer van Kaïn niet aan. Hiervoor wordt geen enkele verklaring gegeven. Het verhaal gaat ook niet over de vraag waarom het offer van Kaïn door God verworpen wordt, maar hoe Kaïn hierop zal reageren. God roept hem op de zonde te weerstaan, maar Kaïn antwoordt God niet en doodt zijn broer.

Zowel in Genesis 3 als 4 plaatst God de mens in een situatie waarin de mens voor de opdracht staat het goede te doen en te luisteren naar wat God tegen hem gezegd heeft. In beide gevallen faalt de mens.

Wanneer we terugkijken op het lezen van Job en Genesis, zien we dat God niet onaantastbaar is wanneer het gaat om het kwaad. In het gesprek met de tegenstander werd de Heer klem gezet. Als hij zou weigeren Jobs rijkdom en gezondheid weg te nemen, zou de argwaan blijven. In de dialogen probeert Job God klem te zetten met

zijn rechtszaak. En uit Gods woorden tot Elifaz in 42:7 blijkt dat Jobs woorden waar waren.

De vrienden wilden God verdedigen, maar moesten daardoor zowel over Job als over God dingen zeggen die niet waar zijn. In de klassieke interpretatie van het begin van Genesis kan de overtuiging dat God goed en volmaakt is en dat alles wat hij doet goed en volmaakt is, ervoor zorgen dat deze hoofdstukken eenduidiger over de goedheid van de schepping spreken dan feitelijk het geval is. God is groter dan een God voor ons. De schepping is groter dan een schepping die goed is voor de mens.

Zowel in Job als Genesis speelt wijsheid een belangrijke rol. In beide teksten heeft de mens weinig wijsheid en mist hij in veel dingen inzicht. Hij is aangewezen op Gods woord. Dit gebrek aan wijsheid wordt niet gebruikt als verdediging van God als zou op het niveau van God iets dat wij als een kwaad zien, zin krijgen en goed worden. Er is geen principe buiten God. God bepaalt wat goed is en wat rechtvaardig is.

In de vraag wat Gods verantwoordelijk is voor het kwaad, kan ‘verantwoordelijk’ twee betekenissen hebben: heeft God het kwaad veroorzaakt en kan God aangesproken worden op het kwaad? In Job is het duidelijk dat de oorzaak voor het lijden van Job ligt in het gesprek tussen de Heer en de tegenstander. In Genesis is het minder duidelijk, al is wel duidelijk dat God de mens plaats in omstandigheden waarin het verkeerd kan gaan. Job roept God ter verantwoording en dat blijkt de juiste weg te zijn. Daarbij hoort dat Job het woord tot God richt. Alleen door God aan te spreken kan Job verder komen.

Zowel in Job als in Genesis moet er argwaan overwonnen worden. In Job begint alles met de argwaan omtrent Jobs godvrezendheid. In Genesis zaait de slang wantrouwen ten aanzien van de woorden van God. Deze argwaan is slechts te overwinnen, wanneer de een de ander aanspreekt. Er is geen externe grond. Slechts in het aanspreken van de ander kan grond gevonden worden.